

Slobodan Divjak

Intelektualni angažman i uspravljanje Srbije

Kao što je poznato, gotovo svi naši najistaknutiji intelektualci su se u postkomunističkom periodu uključili u profesionalnu politiku: osnivali su vlastite stranke, a neki od njih postajali i lideri tih stranaka. . Malo ko je u nas, međutim, jasno uočio negativnu stranu takvog razvoja događaja – znatno osiromašenje kritičkog potencijala našeg javnog mnjenja čije jezgro čine upravo intelektualci. Naime, nezavisno od motiva i želja naših intelektualaca, oni su nužno, postavši političari, prestali da budu intelektualci, zahvaljujući činjenici što je unutrašnja logika politike bitno drugačija od one intelektualnog angažmana. Suštinu moderne politke u užem smislu čini borba za vlast između stranaka različitih ideoloških orijentacija. Ta borba nužno proizvodi unutar političkog života polarizaciju na “naše” i “njihove”, u kojoj su pristrasnost prema “našima” i antagonističko-kritički odnos prema “njihovima” neizbežni. Zarad održavanja što veće unutarstranačke kompaktnosti, u višestranačkom sistemu na delu je kontinuirana težnja da se, biblijskim jezikom rečeno, “našima” pridaje anđeoski a “njihovima” đavoljski karakter. Naši su, u načelu gledano, emanacija “dobra”. Ako neki od njih postanu grešni, to je zbog toga što su, pod uticajem “njihovih”, odstupili od naše moralne i političke koncepcije, te su zbog toga “prodali svoju dušu đavolu”. Za razliku od toga, “njihovi” su personifikacija obmanjivačke političke koncepcije, te su stoga skloni korupciji, lopovluku, sebičnom pretpostavljanju uskih ličnih i grupnih interesa javnom dobru.

Pošto je najviši cilj stranaka, prirodno, dolazak na vlast i održavanje na njoj, njima nije strana jezuitska deviza “cilj opravdava sredstvo” i one se ne bi libile da je u punoj meri praktikuju, ukoliko ih u tome ne bi ograničavao ustavno-pravni poredak. Ako se u ime postizanja najvišeg stranačkog cilja na perfidan način izigravaju određeni opšteprihvaćeni moralni i pravni principi, tome se unutar stranaka gleda “kroz prste”. Opravdanje za to nalazi se u stavu da su i suparničke stranke tome sklone, te da je onaj ko se u takvom kontekstu pridržava propisanih pravila igre kao “pijan plot”, osuđen da uvek bude na gubitku.

Pošto stranke, da bi došle na vlast ili se održavale na njoj, moraju nastojati da pridobiju što veći procenat biračkog tela, njima u prvom planu nisu kruta principijelnost, doslednost i nepristrasnost već elastični politički pragmatizam, tj. prilagođavanje do određene mere raspoloženju biračkog tela, uz pomoć političke demagogije. Stavovi političara nisu plod njihovog oslanjanja na teorijske analize date istorijske epohe, već su oni prevashodno određeni njihovom interpretacijom problema koji proističu iz postojeće konkretne situacije. Stoga promena date situacije ima za posledicu i modifikaciju njihovih stavova, zbog čega bi se moglo reći da u političkoj sferi dominira logika situacionizma. Nužne karakteristike uspešnog

političara (socijalna inteligencija, dobra procena raspoloženja većine građana, sposobnost za demagošku retoriku, odlučnost pri donošenju krupnih odluka) irelevantne su za dobrog teoretičara.

Naravno, iluzija je misliti da se nekakvim moralističkim inženjeringom ovakva usmerenost stranaka može bitnije korigovati. Da je to moguće, višestranački sistem, koji se zasniva na političkoj konkurenciji i surevnjivosti, ne bi ni bio neophodan. Takav moralistički inženjering doveo bi zapravo do još većeg zla: veliko istorijsko iskustvo svedoči o tome da je svaki pokušaj da se radikalno ukinu negativne strane višestranačja imao za posledicu ukidanje samoga parlamentarizma, što je bar u Evropi dalo porazne rezultate.

Unutarstranačka "tribalistička" logika (štiti svoga dokle god je to moguće!) prisutna je, naravno, i u razvijenim zapadnim demokratijama. Retki su slučajevi da su inicijalni impulsi za razotkrivanje različitih neregularnih pojava u nekoj stranci potekli iz same te stranke, osim ukoliko je ona pocepana na međusobno nepomirljive frakcije. Stranačko rukovodstvo biva spremno da žigoše amoralno i pravno kažnjivo ponašanje u svojim redovima tek ukoliko je "priterano uza zid" širokim pritiscima javnog mnjenja i medija ili ukoliko je dovedeno pred svršen čin akcijama od vlasti nezavisnog pravosuđa. Drugim rečima, u razvijenim političkim demokratijama teži se postavljanju sistemsko-institucionalnih ograničenja stranačkoj samovolji. Međutim, u nas se nije daleko odmaklo u tom pravcu, između ostalog i zbog uključenosti velikog broja intelektualaca u stranački život.

Dok se u pravnim državama nastoji da politička pragmatika bude ograničena formalnim pravilima igre, dotle je u surogatu pravne države kakva je naša izvršna vlast u poziciji da u velikoj meri po svojoj volji tumači formalna pravila igre. U situaciji u kojoj je uloga pravosuđa i ustavnog suda marginalizovana i instrumentalizovana, skupštinska većina može izglasati da je "crno" "belo" i da se to tretira kao legalno donesena odluka. To je odavno poznati fenomen "tiranije većine" unutar parlamentalnog sistema u kojem je princip legitimiteta potisnuo princip legaliteta.

Ako je neposredni angažman političara nužno prožet ideološkom pristrasnošću, jer oni pre svega zastupaju interese svoje stranke, eminentni intelektualni angažman, u modernom pluralističkom svetu, nije primarno ideološko-politički. Naravno da se i svaki intelektualac može zalagati za vlastiti pogled na svet, za ovu ili onu političku orijentaciju, ali se u tom slučaju njegov angažman u kvalitativnom smislu ne razlikuje od aktivnog političkog angažmana bilo kog građanina koji se opredeljuje za neku od postojećih ideološko-političkih alternativa. Ono što intelektualce u današnjem svetu izdvaja od drugih javnih delatnika jeste njihov angažman u borbi protiv kršenja čisto formalnih i univerzalnih principa na kojima počiva pluralistički svet: pravo na slobodu govora i udruživanja, pravo na ispoljavanje građanske neposlušnosti, pravo na slobodu izbora između različitih ideoloških i kulturnih opcija i slično. U okviru takvog angažmana, intelektualci ne favorizuju nijedan pogled na

svet, već pridaju jednaki legalitet svakom pogledu na svet ukoliko on ne ugrožava same principe na kojima počiva pluralizam pogleda na svet. Drugim rečima, primarna funkcija današnjeg javnog intelektualca u svetu jeste njegovo beskompromisno insistiranje na uspostavljanju i poštovanju formalnih uslova pod kojima je moguće ne samo legalno kanalisano nadmetanje različitih stranaka u borbi za vlast, već i širenje kritički usmerenog javnog mnjenja koje će biti brana samovolji bilo koje vlasti. Stoga intelektualac, ukoliko zaista hoće da bude tertian kao kritički intelektualac, ne može istovremeno da bude aktivno uključen u neposrednu politiku. Naprosto ne može se biti istovremeno i kritički usmereni intelektualac i profesionalni političar. Te dve društvene uloge su međusobno nespojive. Jer biti političar nužno znači favorizovati određeni politički pogled na svet (konzervativni, antitradicionalistički, socijaldemokratski, demohtičanski itd.) i upotrebljavati pragmatička sredstva za ostvarivanje toga cilja. Za razliku od toga, biti kritički intelektualac u istinskom smislu znači davati jednako "pravo građanstva" svakom političkom pogledu na svet koji je u skladu sa pluralističkom logikom, tj. javno osuđivati svaki pokušaj da se nekom takvom pogledu na svet uskrati javna promocija.

Jedan od ključnih problema koji su bili na delu posle petog oktobra sastojao se upravo u tome što je najveći broj naših intelektualaca bio integrisan u neposrednu politiku, tako da nije postojala mogućnost uspostavljanja intelektualnog fronta koji bi bio okosnica stvaranja široke i snažne slobodne javnosti, kritički usmerene prema pokušajima da se marginalizuje princip legaliteta zarad ostvarivanja dominacije izvršne vlasti. Simpatizeri intelektualiziranih stranaka očekivali su da će njihovi lideri, upravo zato što su ranije bili kritički intelektualci, težiti ostvarivanju visokih moralnih i pravnih principa za koje su se nekad, dok nisu postali političari, zalagali. Međutim, pošto takvi principi, po samoj svojoj prirodi, ograničavaju samu političku moć i mogućnost samostalnoga političkoga manevra, bivši intelektualci, našavši se u ulozi političara, veoma brzo su shvatili da bi ustavno-pravno ustoličenje takvih principa vodilo krunjenju njihovog autoriteta kao javnih arbitara, tj. njihove naredbodavne snage. Rečita potvrda ove ocene nalazi se u činjenici da je većina predstavnika nekadašnjeg vladajućeg DOS-a, na čelu sa Đinđićem (koji se, kao vrstan poznavalac filozofije prava, ranije u svojstvu intelektualca zalagao za beskompromisno uvođenje pravne države u Srbiju), bila rezolutno protiv održavanja ustavotvorne skupštine na kojoj bi samo za tu svrhu izabrani delagati doneli predlog ustava, koji u tom slučaju ne bi na sebi nosio žig ni vlasti ni opozicije. Dakle, oni su se protivili proceduri na osnovu koje su doneti ustavi u velikom broju danas najrazvijenijih liberalnih demokratija. Ali tome se ne treba čuditi, jer prelazak iz jedne društvene uloge u drugu, implicira i priklanjanje drugačijem konceptijskom pristupu. Oni koji su sa distance kritikovali političare, sada su se našli u poziciji ovih poslednjih. Primera radi, da nisu kojim slučajem postali ključni politički akteri, naši intelektualci ne bi imali afirmativan odnos prema onome antidemokratskom zakonu o medijima, niti bi odobravali postojeću zvaničnu proceduru po kojoj se postavljaju čelni ljudi na javnom servisu ili u javnim preduzećima.

Usled naznačenoga, nužni uslov za uspravljanje posrnule Srbije jeste uspravljanje njene posrnule intelektualne zajednice, tj. njeno izrastanje u snažnog društvenog subjekta koji će biti autonoman u odnosu na političku sferu. Naravno, u pluralističkom svetu, temelj takve jedne zajednice ne može biti nijedan ideološko-politički, kulturološki ili teorijski pogled na svet, jer se u vezi sa takvim koncepcijama ne može postići iole širi konsensus unutar nje. Njen temelj može biti samo spremnost za borbu za uspostavljanje, učvršćivanje i produbljivanje čisto formalnih i univerzalnih principa na kojima počiva pluralizam, jer je u vezi sa tim principima moguće ostvariti široki konsenzus. U sprezi sa medijima, kao drugim osnovnim stubom kritičkog javnog mnjenja, intelektualna zajednica bi mogla da delotvorno širi svest među građanima da je konstituisanje pravne države u punom smislu te reči uslov bez kojeg ne može biti efikasne ekonomije, kao ni uspešne borbe protiv sveprisutne korupcije i organizovanog kriminala. U takvom kontekstu, podršku biračkog tela dobijale bi političke opcije koje bi bile usmerene ka postizanju toga cilja.